

УДК 341.492.2

DOI <https://doi.org/10.32782/apdp.v103.2024.19>*В. І. Осіпов*

ЗНАЧЕННЯ НЮРНБЕРЗЬКОГО ПРОЦЕСУ ДЛЯ МІЖНАРОДНОГО КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА

Постановка проблеми. Дослідження питань міжнародних військових злочинів та злочинів проти людяності стає особливо актуальним сьогодні, коли міжнародні збройні конфлікти продовжуються у різних регіонах світу. Війни в минулому велися з різних причин, включаючи грабіж, захоплення територій, релігійні та політичні переконання. Сьогодні війни регулюються законами та міжнародними гуманітарними стандартами, а агресивні війни стали міжнародним злочином. У ХХ столітті світ пережив глобальну катастрофу – Другу світову війну, яка за руйнівними масштабами перевершила всі попередні. Окрім жахливих наслідків, вона мала і позитивний аспект – утворення Міжнародного кримінального трибуналу та розвиток міжнародного кримінального права.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед останніх праць, присвячених цій проблематиці, можна назвати роботи А. Даннера, А. Іванова, М. Коваліва, У. Коруц, Ф. Кірша, Дж. Мартінез, О. Сенаторової та інших.

Мета – проаналізувати значення Нюрнберзького процесу для становлення ідей, принципів та норм міжнародного кримінального права.

Виклад основного матеріалу. Правове регулювання відповідальності за агресивну війну було вперше встановлене Статутом Міжнародного військового трибуналу для суду та покарання головних військових злочинців європейських країн «осі» після Другої світової війни. У вердикті трибуналу підкреслюється, що «Розв'язування агресивної війни є не просто злочином міжнародного характеру – він є найтяжчим міжнародним злочином, який відрізняється від інших військових злочинів лише тим, що воно містить у собі в сконцентрованому вигляді зло, що міститься в кожному з решти» [1].

Ідея військових злочинів не нова у юридичному контексті. Під час війни були визнані неконвенційні практики військовими злочинами, але вони не були покарані в міжнародних судах, в основному через відсутність відповідного правового апарату ООН. Натомість відповідальність лежала на державі, а не на окремих особах. Однак лише після розвитку прав людини та доктрини злочинів проти людства такі злочини набули юридичного характеру. Концепція злочинів проти людяності виникла в результаті історичних, політичних та соціальних подій, які змінили погляди на військові злочини у міжнародному праві та надали їм відношення до прав людини.

Нюрнберзький процес мав на меті запобігання повторенню звірств, скоєних під час Другої світової війни. 1948 року Організація Об'єднаних Націй висловила необхідність створення міжнародного судового органу для розгляду певних злочинів згідно з міжнародним правом. Ґрунтуючись на розвитку міжнародного кримі-

нального права, трибунал підтвердив заборону злочину агресії. Вважалося несправедливим, що лідери, які умисно нападали на сусідні країни без підстав, зможуть уникнути покарання лише тому, що раніше такі злочини не переслідувалися. Діяльність та рішення Трибуналу являло собою історичну подію, в якій засуджувалися лідери, у тому числі глави держав, за їхню роль в агресивній війні. Це був прогресивний принцип, який випередив свій час [2, с. 35].

Так, через три місяці після закінчення Другої світової війни було підписано угоду про створення Міжнародного військового трибуналу, відомого як «Нюрнберзький трибунал». Ця угода передбачала судове переслідування та покарання військових злочинців європейської осі. Чотири категорії злочинів були віднесені до юрисдикції Трибуналу. 8 серпня 1945 року було підписано Статут і відкрито Міжнародний військовий трибунал, що став першим такого роду в історії людства [3, с. 228].

Засідання трибуналу проходили з 20 листопада 1945 року по 31 серпня 1946 року у Нюрнберзі під головуванням лорда-судді Джеффри Лоуренса. Міжнародний військовий трибунал (МВТ) у Нюрнберзі довів, що нацистські злочини є систематичними та відбувалися відповідно до офіційної політики Німеччини. Дев'ятнадцять країн, включаючи Організацію Об'єднаних Націй, приєдналися до Хартії та підтвердили рішення МВТ, що зробило їх обов'язковими для всіх країн у відповідних ситуаціях.

Найзнаменитіший з Нюрнберзьких процесів був процес над головними військовими злочинцями, який проходив з 20 листопада 1945 р. по 1 жовтня 1946 р. Формат судового процесу поєднував у собі британські та американські правові традиції, де були прокурори та адвокати захисту, але рішення та вироки виносилися Трибуналом. Головним прокурором був Роберт Х. Джексон, помічник судді Верховного суду США. Усього було звинувачено 24 особи, включаючи шість організацій, таких як «Гестапо». Гітлер, Гімлер і Геббельс наклали на себе руки до початку суду. Підсудним дозволяли обирати своїх адвокатів і однією з основних стратегій захисту була вказівка на те, що злочини, зазначені у Лондонській хартії, були прикладами закону *ex post facto*.

У міжнародному трибуналі після Другої світової війни було використано технологічну інновацію – миттєвий переклад, щоб обвинувачені і судді, які розмовляли різними мовами, могли спілкуватися. Компанія IBM надала технологію та найняла перекладачів, щоб забезпечити переклад англійською, французькою, німецькою та російською мовами. В результаті судового процесу майже всі підсудні були визнані винними.

Загальна кількість визнаних винними обвинувачених у всіх 12 процесах склала 1416, із 1672 обвинувачених. До кінця Нюрнберзького процесу майже 200 німецьких військових злочинців було страчено, а близько 300 отримали довічний термін ув'язнення [4].

Згідно зі Статутом Міжнародного військового трибуналу, злочини проти миру, військові злочини та злочини проти людяності підпадають під юрисдикцію Трибуналу. До злочинів проти миру відносяться планування та проведення агресивних воєн або воєн, що порушують міжнародні договори. Військові злочини вклю-

чають вбивства, тортури, використання цивільного населення як рабів, вбивства військовополонених, вбивства заручників, пограбування та руйнування місцевості без військової необхідності. Злочини проти людяності включають вбивства, винищення, поневолення, заслання та інші форми жорстокості проти цивільного населення до або під час війни, а також переслідування за політичними, расовими чи релігійними мотивами, які пов'язані зі злочинами, що підпадають під юрисдикцію Трибуналу. Незалежно від того, чи ці дії є порушенням внутрішнього права країни, де вони були скоєні, вони підлягають розслідуванню і покаранню Трибуналу.

Нюрнберзький Трибунал застосовував принцип універсальної юрисдикції у своїй діяльності, що дозволяє, на підставі норм міжнародного кримінального права, переслідування та судовий розгляд проводити незалежно від місця скоєння військових злочинів та громадянства обвинувачених. Женевські Конвенції 1949 року зобов'язують держави-учасниці розшукувати підозрюваних у військових злочинах і передавати їх для суду незалежно від їхнього громадянства. Додатковий протокол I до Женевських конвенцій, прийнятий у 1977 році, вимагає від учасників кримінального переслідування підозрюваних у військових злочинах чи злочинах проти людства передавати для здійснення правосуддя до Трибуналу відповідно до застосовуваних норм міжнародного права.

Нюрнберзькі принципи і концепція злочинів проти людства впливали на формування військових трибуналів, але й мали інші наслідки. Одним із них стала Резолюція ООН, яка була прийнята у 1946 році, яка засуджувала геноцид як злочин проти міжнародного права. Ця резолюція була пов'язана з Нюрнберзькою концепцією злочинів проти людяності та злочинів, скоєних нацистами під час війни, і через два роки отримала своє остаточне втілення в Конвенції про запобігання злочину геноциду та покарання за нього 1948 року. Конвенція криміналізувала геноцид та пов'язані з ним дії та значно спиралася на принципи Нюрнберга.

Нюрнберзькі принципи – це група основних правових принципів, які визначають дії, що визнаються відповідно до міжнародного права злочинами проти миру та безпеки людства. Ці принципи було розроблено Комісією міжнародного права Організації Об'єднаних Націй з метою систематизації та кодифікації основних принципів, закладених у Нюрнберзькому процесі над членами нацистської партії після закінчення Другої світової війни.

Перший принцип встановлює, що будь-яка особа, яка вчиняє діяння, яке визнається злочином відповідно до міжнародного права, несе відповідальність та підлягає покаранню. Другий принцип вказує, що відсутність покарання за злочин у національному праві не звільняє особу від відповідальності відповідно до міжнародного права. Третій принцип позначає, що якщо особа, яка вчинила злочин, є главою держави або відповідальним державним чиновником – це не звільняє її від відповідальності за міжнародним правом. Четвертий принцип встановлює, що виконання наказу свого уряду чи керівника перестав бути виправданням, якщо є можливість усвідомленого вибору. П'ятий принцип встановлює «співучасть» у вчиненні злочину проти миру, військового злочину або злочину проти людяності.

Конвенція про геноцид встановила, що злочин геноциду – це міжнародний злочин, який може вчинятись і в не воєнний час, що є сьогодні актуальним

напрямом у міжнародному праві. Однак конвенція має недоліки, такі як вимога, щоб держави регулювали свої правові системи самостійно для криміналізації злочину геноциду. Однак, на доктринальному рівні, Конвенція проти геноциду є розвитком принципів Нюрнберга щодо злочинів проти людства, особливо у кодифікації міжнародних злочинів. Конвенція затверджує основний аспект геноциду та визначає його як переслідування та винищення певних соціальних, релігійних та культурних груп. Таким чином, Конвенція зафіксувала та засудила звірства, вчинені нацистами під час Другої світової війни, та стала важливим кроком у боротьбі проти подібних злочинів [5].

У 1948 році Організація Об'єднаних Націй ухвалила Загальну декларацію прав людини, яка встановила та визнала права людини як обов'язкові. Цей юридичний документ значною мірою є результатом Нюрнберзького процесу. Нюрнберзький процес вперше розмежував порядок ведення збройного конфлікту (*jus in bello*) та справедливість ведення війни (*jus ad bellum*) у міжнародному праві. Цей процес став відправною точкою для формування нових принципів, що стосуються злочинів проти миру та злочинів проти людяності. Деякі вчені вважають, що Статут ООН перетерпів сильний вплив саме Нюрнберзьким процесом, і що ідеї, підняті в цих процесах, були враховані при формулюванні норм Загальної декларації прав людини [6].

Перша Генеральна Асамблея нової Організації Об'єднаних Націй схвалила правові принципи, описані в Статуті та в рішенні Міжнародного військового трибуналу. У цих принципах було встановлено, що агресія, військові злочини та злочини проти людяності є кримінальними злочинами, за які глава держави може бути притягнутий до відповідальності. Накази вищого керівництва що неспроможні бути виправдані, але можуть пом'якшувати покарання. Асамблея також ухвалила резолюцію щодо необхідності заборони та покарання злочину геноциду. Для розробки Кодексу злочинів проти миру та безпеки людства, а також статуту для міжнародного кримінального суду було призначено експертів.

Прийняті після Другої світової війни, Женевські конвенції були спрямованими на запобігання військовим злочинам. У грудні 1948 року Генеральна Асамблея ООН ухвалила резолюцію Конвенції про запобігання злочину геноциду та покарання за нього. Геноцид було визначено як дії з метою знищення національної чи етнічної групи. І резолюція наголосила, що геноцид є злочином, за який слід притягати до відповідальності як у мирний, так і у воєнний час. Стаття 3 Конвенції перераховувала дії, що караються, включаючи геноцид, пряме підбурювання до геноциду, замах на геноцид і співучасть у ньому. Перелік злочинів ґрунтувався на звинуваченнях Нюрнберзької прокуратури, яка була відповідальна за судові переслідування німецьких військових і політичних діячів за їхні злочини під час війни. Женевські конвенції стали важливим кроком у сфері міжнародного права для запобігання геноциду та покарання за нього [7].

Суди над військовими злочинцями після Нюрнберзького трибуналу, такі як Міжнародний військовий суд і дванадцять наступних судових процесів у Нюрнберзі, заклали основи для подальшого розвитку міжнародного кримінального права.

Висновки. Отже, Нюрнберзький процес є важливою історичною подією, яка вплинула на розвиток міжнародної юстиції. Він встановив значні стандарти, якими

продовжують керуватися нині під час здійснення правосуддя у справах щодо притягнення до відповідальності за міжнародні злочини.

Розвиток міжнародної юстиції після Нюрнберзького процесу є важливим етапом в еволюції міжнародного кримінального права та у затвердженні норм гуманізму, та справедливості у міжнародних відносинах. Міжнародна спільнота продемонструвала готовність діяти солідарно у боротьбі з безкарністю, порушеннями прав людини та масовими злочинами.

Нюрнберзький процес визнається прикладом процесуальної культури, який затвердив принципи післявоєнного міжнародного гуманітарного та кримінального права. Ці принципи закладають фундамент щодо охорони миру, повазі до людської гідності та запобіганню агресивним війнам, військовим злочинам, геноциду та злочинам проти людства. Вони стали основою для повоєнних міжнародних правових актів та принципів.

Література

1. International Military Tribunal (NUREMBERG). Judgment of 1 October 1946. URL: <https://www.legal-tools.org/doc/45f18e/pdf/> (дата звернення: 20.07.2024).
2. Ковалів М. Внесок Нюрнберзького трибуналу у формування норм міжнародного права щодо злочинних організацій. *Political and Legal Studies*. 2022. Vol. 1. P. 33–39.
3. Коруч У.З. Практика Нюрнберзького Трибуналу та її значення для кваліфікації пропаганди війни як міжнародного злочину. *Альманах міжнародного права*. 2020. Вип. 24. С. 222–230.
4. Barrett John Q. The Nuremberg Trials: A Summary Introduction St. John's University School of Law, 2017. URL: https://scholarship.law.stjohns.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1181&context=faculty_publications (дата звернення: 20.07.2024).
5. Конвенція про запобігання злочину геноциду та покарання за нього 1948 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_155#Text (дата звернення: 20.07.2024).
6. Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення: 20.07.2024).
7. Четверта Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни, 1949. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text (дата звернення: 20.07.2024).

Анотація

Осіпов В. І. Значення Нюрнберзького процесу для міжнародного кримінального права. – Стаття.

У статті розглядається діяльність Міжнародного військового трибуналу та його значимість для розвитку міжнародного кримінального права. Трибунал є першою організацією, яка здійснює правосуддя на міжнародному рівні. Його робота призвела до виникнення нової галузі права – міжнародного кримінального права, а також значного прогресу у розвитку всього міжнародного права.

У статті проводиться аналіз впливу Нюрнберзького процесу на міжнародну кримінальну юстицію. Розглядаються основні засади, визначені Нюрнберзьким трибуналом.

Позначено, що Нюрнберзькі принципи мають важливе значення в міжнародному праві та були включені до різних судових систем для забезпечення відповідальності за злочини проти миру та безпеки людства. Ці принципи наголошують на принципі індивідуальної відповідальності та забороняють використання виправдання виконання наказу або розпорядження у випадках, коли була можливість усвідомленого вибору.

Наголошено, що Конвенція про геноцид встановила, що злочин геноциду – це міжнародний злочин, який може вчинятися і в не воєнний час, що є сьогоденним напрямом дослідження у міжнародному праві.

Автори наголошують на актуальності та значущості цього процесу як прецеденту в галузі міжнародної кримінальної юстиції. У цілому нині, Міжнародний військовий трибунал і Нюрнберзький процес надали значний вплив на розвиток та зміцнення міжнародного кримінального права.

Міжнародний судовий процес у Нюрнберзі під час та після Другої світової війни відіграв важливу роль у покаранні фашистської Німеччини та її керівників за військові злочини. Проведено велику

підготовчу роботу, укладено міжнародні угоди, вислухано безліч свідків та переглянуто безліч кінохроніки. Нюрнберзький процес став першим міжнародним кримінальним трибуналом, на якому було засуджено не лише окремих осіб, а й цілу державу.

Зроблено висновок, що Нюрнберзький процес продемонстрував готовність міжнародної спільноти боротися з безкарністю та порушеннями прав людини. Автор наголошує на актуальності та значущості цього процесу як прецеденту в галузі міжнародної кримінальної юстиції та позначає його вплив на становлення міжнародного кримінального права.

Ключові слова: міжнародний злочин, геноцид, Статут ООН, міжнародне кримінальне право, Нюрнберзький трибунал.

Summary

Osipov V. I. The importance of the Nuremberg Trials for international criminal law. – Article.

The article examines the activities of the International Military Tribunal and its significance for the development of international criminal law. The tribunal is the first organization that administers justice at the international level. His work led to the emergence of a new field of law – international criminal law, as well as significant progress in the development of all international law.

The article analyzes the influence of the Nuremberg trial on international criminal justice. The main principles defined by the Nuremberg Tribunal are considered.

The Nuremberg Principles are noted to be important in international law and have been incorporated into various judicial systems to ensure accountability for crimes against the peace and security of mankind. These principles emphasize the principle of individual responsibility and prohibit the use of justification for the execution of an order or directive in cases where there was an opportunity for conscious choice.

It was emphasized that the Convention on Genocide established that the crime of genocide is an international crime.

The authors emphasize the relevance and significance of this process as a precedent in the field of international criminal justice. In general, the International Military Tribunal and the Nuremberg Trials have had a significant impact on the development and strengthening of international criminal law.

The International Nuremberg Trials during and after World War II played an important role in punishing Nazi Germany and its leaders for war crimes. Extensive preparatory work was carried out, international agreements were concluded, many witnesses were heard and many newsreels were viewed. The Nuremberg Trials became the first international criminal tribunal at which not only individuals were convicted, but also an entire state.

It was concluded that the Nuremberg trial demonstrated the readiness of the international community to fight impunity and human rights violations. The author emphasizes the relevance and significance of this process as a precedent in the field of international criminal justice and notes its influence on the development of international criminal law.

Key words: international crime, genocide, UN Charter, international criminal law, Nuremberg Tribunal.